

О НЕКИМ СИНТАКСИЧКИМ ОДЛИКАМА ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА УРОША I²

Истраживањем спроведеним у овом раду обухваћене су неке од најрепрезентативнијих синтаксичких одлика повеља краља Стефана Уроша I: декомпоновани предикат, рефлексивне и партиципске пасивне конструкције, исказивање семантичке категорије посесивности (употребом присвојних заменица, присвојних придева, као и генитива и датива са посесивним значењем) и бројне конструкције. Међу анализираним синтаксичким цртама има и оних које и данас карактеришу документа писана пословноправним стилем (декомпоновани предикат, рефлексивне пасивне конструкције), али и оних које су потпуно ишчезле из српског језика (исказивање посесивности обликом генитива личних заменица).

Кључне речи: повеље, декомпоновани предикат, пасив, посесивност, бројне конструкције.

1. Увод

Синтакса српскословенског језика, као једне од редакција старословенског језика, заснива се на „преузимању и чувању старословенских синтаксичких образаца и модела” (ДРАГИН 2009: 7). За разлику од графијских, правописних, фонетских, фонолошких и морфолошких одлика документа писаних српскословенским језиком, којима су проучаваоци још одавно почели да се баве, синтаксичке црте поменутих списа постале су предмет њиховог интересовања тек у скорије време. За предмет истраживања спроведеног за потребе овог рада узете су повеље краља Стефана Уроша I, сина краља Стефана Првовенчаног и Ане Дандоло и српског владара у периоду од 1243. до 1276. године. Ове списе, који представљају својеврсна сведо-

¹ aleksandraantic1993@gmail.com

² Рад је настао у оквиру пројекта *Историја српског језика* (178001), који се реализује уз помоћ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Представља проширену и донекле измењену верзију одељка (о синтаксичким одликама) мастер рада *Језик у повељама краља Стефана Уроша I*, одбрањеног 18. октобра 2017. године на Филозофском факултету у Нишу под менторством проф. др Надежде Јовић.

чанства о односу између Србије и Дубровника за време Урошеве владавине, објавио је Љубомир Стојановић у књизи *Старе српске повеље и писма. Књ. 1, Дубровник и суседи његови*, издатог 1929. године од стране Српске краљевске академије. У поменутој књизи повеље краља Стефана Уроша I означене су бројевима 19, 20, 21, 22 и 23 и следећим насловима: *Дубровчани му обећавају да неће допустити да му краљица Владислављева какво зло учини; Потврђује очеву повељу о трговини; Потврђује повељу очеву о повластицама; Дубровчани му се куну у мир и пријатељство; Тражи да му без одлагања исплате кумерак или сољу или златом.*

Наведене повеље су настале у периоду од двадесет и две године (повеља број 19 1243. године, повеља број 20 1252. године, повеља број 21 и повеља број 22 1254. године, а повеља број 23 1265. године), па не можемо рећи да су временски јединствене. Повеље краља Стефана Уроша I не показују ни територијално јединство: Павле Ивић и Вера Јерковић истичу да две од наведених пет повеља (број 19 и број 20) воде порекло из дубровачке латинске канцеларије, а преостале три (број 21, број 22 и број 23) из рашке канцеларије краља Стефана Уроша I (2008: 370–373).

Требало би истаћи и да су досадашња истраживања (ПАВЛОВИЋ 2005: 21–22) показала да је једну повељу из дубровачке канцеларије (број 19) написао, а другу (број 20) преписао нотар Паскал, који је и „водио дубровачку латинску канцеларију, а словенском писању се приучио тек накнадно” (ИВИЋ, ЈЕРКОВИЋ 2008: 373). По мишљењу Петра Ђорђића (1987: 95), обе повеље из рашке канцеларије из 1254. године (број 21 и број 22) писао је исти писар, иако је једна од њих писана више калиграфски него друга.

Наведене повеље краља Стефана Уроша I представљају корпус на којем смо испитивали неколико репрезентативних синтаксичких одлика: декомпоновани предикат, рефлексивне и партиципске пасивне конструкције, исказивање семантичке категорије посесивности (присвојним придевима, присвојним заменицама и падежима са посесивним значењем) и бројне конструкције.

2. Декомпоновани предикат

Под декомпонованим предикатом Милорад Радовановић (2007: 50–51) подразумева двочлани предикат конституисан по моделу *Verbum* (глаголска копула или семикопулативни глагол) + *Nomen deverbativum* (ова категорија обухвата све девербативне именице које воде порекло од глагола), који је синоним семантички еквивалентних једночланих предиката. Радовановић сматра да је тенденција појављивања реченичних конструкција са декомпонованим предикатом „облик испољавања општег процеса номинализовања исказа у језицима” (2007: 54), као и да је њихова употреба одлика одређених

функционалних стилова – оних који се повезују са правом, науком, новинарством, политиком и администрацијом (1990: 54).

У повељама краља Стефана Уроша I налазимо десет примера декомпонованог предиката. Овај број примера је сасвим очекиван кад у обзир узмемо чињеницу да испитивана документа припадају пословноправном стилу. Седам од десет регистрованих примера долази са семикопулативним глаголом (*имати*, *(у)чинити*, *држати*). Преостали примери у свом саставу имају копулативни глагол *бити*.

У корпусу су пронађена три примера декомпонованог предиката структурираног по моделу „Cop + N dev (Nom)” (ЗАРИФОВИЋ 2004: 10): бити *ствергєне*, бити *обекманне*, бити *хтѣнне*.

Први пример, чије значење одговара значењу глагола „утврдити”, налазимо у следећој реченици:

и снє моє повелѣнне да нмъ *бвде ствергєне*³ стѣ зрошъ по мѣти (20. 27/28)⁴.

У наведеном примеру копулативни глагол има облик трећег лица јединине презента и јавља се у оквиру оптативне конструкције.

Други пример, и то са значењем „обећати”, налазимо у следећој реченици:

и снє *обекманне бѣ* гнѣ краља · прѣдъ мнхонло^а пеженникє^а · и прѣдъ петро^а матенкемъ · и прѣдъ андрѣемъ · чрѣвникемъ (21. 43/44).

Копулативни глагол се овде јавља у облику трећег лица јединине аориста.

Трећи пример налазимо у следећој реченици:

... и с кѣпловъ ако се кто нанде *о*дѣ нашнхъ члѣккъ ходє по зѣлн кралевѣтѣ ти свѣнь трѣгъ с коов нн нѣ рекло ходи ти кралевѣтѣ ти да что *бвде хтѣнне* зчинити *о*дѣ ныхъ да зчиннн (22. 30/33).

С обзиром на то да је значење наведеног декомпонованог предиката једнако значењу глагола *хотѣти* (*хтѣти*), можемо рећи да он у овом случају учествује у грађењу облика трећег лица јединине футура I (заједно са инфинитивом *зчинити*).

У повељама краља Стефана Уроша I три пута се појављује декомпоновани предикат структуриран по моделу „Semicop V *имати* + N dev (acc/gen)” (ЗАРИФОВИЋ 2004: 13). Реч је о следећим примерима: *нматн чѣ*^ат, *нматн потѣсть*, *нматн пѣчалан*.

Први од ових примера, чије значење одговара значењу глагола „почаствовати”, налазимо у следећој реченици:

³ С обзиром на то да до новијег јотовања долази тек крајем 16. и почетком 17. века (VUKOVIĆ 1974: 175), сматрамо да у овој речи група *нѣ* има гласовну вредност /нје/, у складу са народним изговором.

⁴ Први наведени број јесте онај под којим се повеља налази у књизи Љубомира Стојановића. Други (и некада трећи) број представља број реда у повељи у којем је пронађен пример.

... зчине ли ми правьдъ и съхоте нмлати чѣтъ кралеѣвствъ ми како съ нмлати гдѣниъ
оцѣ ми како ми се съ обѣкали... (20. 20/22).

У наведеном примеру семикопулативни глагол има облик инфинитива, а девербативна именица облик акузатива. Овакав облик декомпонованог предиката долази уз облик трећег лица једине презенте глагола съхотѣти, формирајући тако конструкцију за исказивање футура II, која се, по речима Јасмине Грковић-Мејџор, користила до петнаестог века (2012: 98).

Као и претходни пример, и овај има значење „почаствовати”. Налазимо га у следећој реченици:

такоре оидѣ дѣшнга дѣне да нмлато кралеѣвствъ ти всакъ почѣствъ господѣскъ такоре е
была гнѣ ни дѣдъ ти и оцѣ ти (22. 6/7).

Семикопулативни глагол у овом примеру има облик првог лица множине, а девербативна именица облик акузатива.

Трећи од ових примера, са значењем „бринути”, налазимо у следећој реченици:

землю кою съдѣ покаже кралеѣвствъ ти да нѣмлато за ню пѣчалн ни да е саднмо бесъ
твога повелѣниа (22. 9/10).

Негирани облик семикопулативног глагола овде долази у облику првог лица множине, и то са девербативном именицом у генитиву.

У повељама су нађена и три примера декомпонованог предиката структурирана по моделу Semicop V (y)чинити + N dev (acc/gen): зчинити правьдъ, чинити кривннѣ, зчинити бесъправьдѣти.

Први пример, за који не постоји семантички еквивалентан једночлани предикат, налазимо у следећој реченици:

... ако ли се кто обрете прѣзъ врокъ нли в доѣ области нли в твген змѣ да нмѣ се
кѣпаниа зѣмѣ зчине ли ми правьдъ и съхоте нмлати чѣтъ кралеѣвствъ ми како съ нмлати
гдѣниъ оцѣ ми како ми се съ обѣкали ... (20. 19/22).

Уз облик трећег лица множине презенте семикопулативног глагола у овом случају долази девербативна именица у акузативу.

Други пример, чије значење одговара значењу глагола „скривити”, налазимо у следећој реченици:

и ако се коѣ годѣ кривнна чини мегю людѣми кралеѣвства ми и мегю людѣми
вашѣми да се съдомѣ справьлиа (21. 14/16).

С обзиром на то да је овде реч о декомпонованом предикату у оквиру пасивне конструкције, девербативна именица, која долази уз облик трећег лица једине семикопулативног глагола, има облик номинатива, а не акузатива.

Трећи пример, за који нема семантички еквивалентног једночланог предиката, налазимо у следећој реченици:

и бесѣда обкега да не зчинило никоегаре бесъправьдѣтиа члѣкъ земѣ твоѣ (22. 18/19).

У оквиру наведене конструкције налазимо негирани облик првог лица множине презенте семикопулативног глагола и девербативну именицу у генитиву.

У корпусу је регистрован и један пример декомпонованог предиката са семикопулативним глаголом *држати* (у облику трећег лица једине презентата). Поменути пример је структуриран по моделу *Semicop V држати + s + N dev (loc): држати s чти*.⁵

Са значењем „поштовати” налазимо га у следећој реченици:

И да вы дръжн кравель тво мн s чти како вы є дръжѧ гнѣ мн ѡъць · нь ако и вы начнете стоити кравель твѡ мѡ · како сте стоили гнѣ мн ѡъць (21. 25/27).

3. Пасивне конструкције.

„Пасивно аперципирање изражавало се и раније, као и данас, конструкцијама с трпним придевом, а сем тога, пре знатно више него данас, и рефлексивним конструкцијама” (ГРИЦКАТ 1972: 115). У овом раду ће најпре бити речи о рефлексивном пасиву, што је мотивисано чињеницом да је у повељама краља Стефана Уроша I број примера рефлексивних пасивних конструкција неколико пута већи од броја примера партиципских пасивних конструкција.⁶ Употребом великог броја пасивних конструкција (са неисказаним агенсом) у повељама постиже се обезличеност (деперсоналност) која, по речима Бранка Тошовића, и данас карактерише административни стил (2002: 363).

3.1. Рефлексивне пасивне конструкције.

Срето Танасић истиче да је за реченице са рефлексивним пасивом, као и за све пасивне реченице, карактеристично да имају синтаксички субјекат и прелазни глагол у предикату (2010: 25). У књизи *Синтакса савременога српског језика: проста реченица* рефлексивни (заменички) пасив дефинише се овако: „Заменички пасив заснива се на употреби енклитичког облика *се* (пореклом од заменице *себе*) у конструкцији с личним глаголским облицима” (ПИПЕР, АНТОНИЋ и др. 2005: 624).

У грађи је нађено четрнаест рефлексивних пасивних конструкција, и то са предикатом у трећем лицу једине и трећем лицу множине. Све поменуте конструкције јављају се у презенту и футуру I.

3.1.1. ПАСИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ У ПРЕЗЕНТУ СА ПРЕДИКАТОМ У ТРЕЋЕМ ЛИЦУ ЈЕДНИНЕ:

... кто ли се сврѣте преслашавѡ повеленіе кравельства мн да се накаже гневом | мѡ | кравельства | мн | ... (20. 11/12)

... да нѡ сѣ сзѡ ѣ кспла како є и прѣгн нвземанонѡ шѣ | дѣ | шнѡ на трѣге гѡске ... (20. 14/15)

⁵ Ради се о скраћено написаној именици чѡсть.

⁶ У грађи налазимо четрнаест примера рефлексивног пасива и два примера партиципског пасива, што значи да је њихов однос 87, 5%: 12, 5%.

... да нидь се квалниа взмѣ вчине ли ли правьдѣ... (20. 20/21)
а по тола что се нанде посагено виноградѣмъ· нань земле приемьше · да се сьдѣ^а исправн
· да что сьдѣ вкаже кралевствѣ ли... (21. 8/10)
нако се кола годѣ крѣвниа чини⁷ мегю людімъ кралевѣтва ли н мегю людімъ
вашимъ да се сьдѣмъ исправьла. (21. 14/16)
н по тола да си гредѣ кралевѣтва ли скрозѣ мою землю свободно · а да ви се не
вземле ничто. (21. 30/31)
жнто н вино кое се начне продавати в градѣ да се не подражи твонхъ радн людн нъ
да се продае тако нашнмъ людѣ^а тако н твонмъ. (22. 15/17)
... до колѣ сьдѣще вговорѣ да се плати не плати ли се до врока да по тола да є остало
на воли кралевѣтва ти ...(22. 25/26)

3.1.2. Остале рефлексивне пасивне конструкције. У повељама краља Стефана Уроша I срећемо и један пример рефлексивне пасивне конструкције у презенту са предикатом у трећем лицу множине: н кон се виноградн присьдѣ къ тебѣ вино тога лѣта да си є взмѣшь (22. 10/11).

Осим презентских пасивних конструкција, у корпусу је регистрована и једна рефлексивна пасивна конструкција у футуру I са предикатом у трећем лицу јединине: жнто н вино кое се начне продавати в градѣ да се не подражи твонхъ радн людн нъ да се продае тако нашнмъ людѣ^а тако н твонмъ (22. 15/17).

Требало би напоменути да се овај начин грађења футура I (глагол начати + инфинитив) данас нигде није сачувао. Јасмина Грковић-Мејдор истиче да су овакве конструкције, којима се изражава хипотетична радња, у старосрпском језику потврђене сасвим спорадично, као и да се у њима увек јавља инфинитив имперфективног глагола (2012: 91).

Сви регистровани примери рефлексивних пасивних конструкција потврђују запажање Владимира Поломца о њиховој употреби: „Рефлексивни пасив углавном се употребљава приликом формулација правних одредби у диспозицијама повеља, чиме се наглашава њихово опште важење и објективност” (2016: 386).

3.2. Партиципске пасивне конструкције.

„Партиципски пасив садржи у својој структури пасивни партицип⁸, тј. трпни придев у конструкцији с неким од облика глагола *бити*”⁹ (ПИПЕР, АНТОНИЋ и др. 2005: 624).

Употреба рефлексивног и партиципског пасива у повељама краља Стефана Уроша I није била сразмерна – наспрам четрнаест рефлексивних пасивних конструкција стоје свега две партиципске пасивне конструкције (једна у

⁷ Ово је пример рефлексивне пасивне конструкције са декомпонованим предикатом.

⁸ Мисли се на партицип претерита пасива.

⁹ У партиципским пасивним конструкцијама често налазимо и облике презента помоћног глагола *јесам*.

перфекту и једна у аористу), што одговара стању у жанру којем испитивана документа припадају.

3.2.1. ПЕРФЕКАТ ПАРТИЦИПСКОГ ПАСИВА:

... како ѓ и прѣгн нзземано нь ше|дѣ|шидѣ на трѣге гдске... (20. 15)

Наведена пасивна конструкија је сачињена од енклитичког облика трећег лица глагола *кдѣ* и јединског облика средњег рода партиципа претерита пасива. Конструкије попут ове нађене у једној повељи краља Стефана Уроша I различито се третирају у нашој лингвистици – Михаило Стевановић (1986: 354) и Живојин Станојчић и Љубомир Поповић (2005: 122) их сврставају у пасивне перфекатске, а Иван Клајн и Предраг Пипер (2013: 184) у пасивне презентске конструкије. Сreto Танасић пак истиче да наведене конструкије могу имати и презентско и перфекатско значење (2014: 13).

3.2.2. АОРИСТ ПАРТИЦИПСКОГ ПАСИВА:

... втворѣено бн снѣ мое обещанне... (21. 39)

У оквиру ове пасивне конструкије налазе се облик трећег лица једнине аориста глагола *внѣ* и облик партиципа претерита пасива средњег рода у једнини. Треба истаћи и да је поменута конструкија употребљена приликом исказивања датума, у есхатоколу.

4. Исказивање посесије

Садржај семантичке категорије посесивности сачињава „релација припадања као језички посебно осмишљен однос у којем се може наћи неко биће према неком другом бићу или објекту” (ПИПЕР, АНТОНИЋ и др. 2005: 680). Начини исказивања поменуте семантичке категорије једнаки су у српскословенском и у савременом српском језику: и у једном и у другом се употребљавају присвојне заменице, присвојни придеви и падежи (генитив, датив) са посесивним значењем.

4.1. Присвојне заменице.

„Присвојне заменице *мој, твој, његов; наш, ваш, њихов, свој* упућују на прво, друго или треће лице којем нешто припада, односно на било лице којем нешто припада (*свој*)” (ПИПЕР, КЛАЈН 2013: 100). Све наведене присвојне заменице воде порекло од личних заменица – заменице *мој, твој* и *свој* добијене су, према Белићевим речима, додавањем суфикса -јѣ облицима датива, а заменице *наш* и *ваш* додавањем истог суфикса облицима генитива личних заменица (1999: 226). „Од генитива *њих* личне замјенице 3. л. мн.

они / оне / она, те од генитивне основе њег-а личне замјенице он / оно у историјском развоју српског језика изведене су, помоћу суфикса -ов, присвојне замјенице њихов и његов” (МАРОЈЕВИЋ 2013: 150). Све ове присвојне заменице у повељама краља Стефана Уроша I имају функцију конгруентног атрибута, који у 75% примера долази испред именице:¹⁰

а) присвојне заменице првог лица:

МОН властелинъ (20. 16), МОН кѡмѣръкъ (23. 4); по МОЕ облаѣти (20. 5), в МОЕ области (20. 19/20), МОЕ судѣе (21. 20), крозѣ МОЮ землю (21. 30/31), МОЕ рѣти (23. 8); МОЕ повелѣнѣ (20. 1), МОЕ повелѣннѣ (20. 27), МОЕ обещаннѣ (21. 39);

съ НАШЕМЪ свѣтомы (19. 6), нсъ НАШЕГА града (19. 7), в НАШЪ граді (22. 12/13), НАШИМЪ людеѣ (22. 18), в граді НАШЪ (22. 27), оуді НАШИХЪ члѣкъ (22. 30); съ НАШЕМЪ вѣденнѣмъ (19. 6/7), съ НАШЕМЪ хѣтннѣмъ (19. 9/10);

б) присвојне заменице другог лица:

ТВОГА сла (19. 9), ТВОИМЪ властело (22. 13), ТВОИМЪ людемы (22. 13/14), ТВОИХЪ радн людн (22. 17), людеѣ ... ТВОИМЪ (22. 18); не потти ТВОЕИ (22. 8), земле ТВОЕ (22. 19, 20); на ТВОЕ зло (19. 8/9), бесъ ТВОЕГА повелѣннѣ (22. 10), до пришѣствнѣ ТВОГА (22. 22);

ВАШИ кѡпѣци (20. 5), мегю людімн ВАШИМН (21. 15), людн ВАШЕ (21. 17), ВАШЕМЪ члѣкъ (21. 20), трѣжннѣ ВАШИ (21. 29); в ВАШЕ оупѣкнѣ (23. 5);

в) присвојна заменица трећег лица:

ЕГОВЪ добытъкъ (22. 23);

г) присвојна заменица сваког лица:

СВОИМЪ си братомъ (20. 23); с кѡпламн СВОИМН (20. 6), съ ... СВОИМН правѣдамн (20. 18/19), СВООВЪ главокъ (22. 24).

4.2. Присвојни придеви

Присвојни придеви могу бити дефинисани као придеви којима се означава „припадност лицу или припадност скупу, било скупу лица или скупу других бића или нечег неживог” (ПИПЕР, АНТОНИЋ и др. 2005: 688). Слободан Павловић примећује да се присвојни придеви са суфиксима -*оѣ, -*еѣ, -*іп, као и они са суфиксом -*іѣ чија употреба опада већ у старословенском језику, јављају у случајевима када посесор има обележја [ХУМАН +], [СИНГ –] (2006: 388–389). „Присвојни придеви са суфиксом -*ѣск најчешће се јављају у случајевима када посесор има обележје [АНИМАТ –], мада се овим придевима могу идентификовати и посесори маркирани обележјима [ХУМАН +] и [СИНГ –]” (ПАВЛОВИЋ 2006: 389).

За разлику од присвојних заменица, које у повељама краља Стефана Уроша I у највећем броју случајева претходе именици, присвојни придеви углавном долазе иза именице. Однос присвојних придева иза именице пре-

¹⁰ У корпусу је регистровано четрдесет присвојних заменица: тридесет присвојних заменица претходи именици, а преосталих десет долази иза ње.

ма онима испред именице је 76% : 24%, што показују примери који следе:

а) -*ou/-*eu:

за соль за калыгеровъ за ннконовъ (23. 2/3), мон кылѣрькъ н ннконовъ (23. 4);

до гюргева днѣ (21. 11);

б) -*in:

в законѣ ѡчинѣ мн (21. 14);

в) -*i:

в честынн животворещн кръсть гдѣнь (19. 4/5), в стѣ вѣда евангѣлїна (19. 5), кралица владисавѣла (19. 7), с подокню вѣновъ (21. 1, 41), в стѣ н чѣтнн н животворещн крѣ гдѣнь (21. 5), в стѣ вѣнїа евангѣлїна (21. 5; 22. 4/5), ѡ мнхонїа днѣ (21. 11), в стѣ н животворещн крѣ гдѣнь (22. 4), ѡдѣ дншнга днѣ (22. 6), мѣн вѣнїа (22. 36);

г) -*ьsk:

кнезь двѣровытъкн (19. 2), съ болгарин двѣровытъкннн (19. 2), краалѣ рашькомѣ н полорьскомѣ (19. 2/3), кнезь двѣровытъкомѣ (20. 2), ѡпкннѣ градѣскон (20. 3), доходекъ гѣскн (20. 8), доходекъ гѣскн (20. 10/11), на трѣге гѣске (20. 15), сѣвске земѣле н полорѣ кѣ (21. 1/2), кнезь двѣровытъкомѣ (21. 2), властеломѣ двѣровытъкннѣ (21. 3), ѡбкннѣ градѣскон (21. 4), рашькых земел н полорьскых (21. 41/42), кнезь двѣровытъкн (22. 1), властелѣ двѣровытъцн (22. 1/2), ѡбкннѣ градѣска (22. 2), по чѣсть господѣска (22. 7), кнезь двѣровытъскомѣ (23. 1), ѡпкннѣ градѣскон (23. 2), сѣвске земѣле (23. 10).

4.3. Падежи са посесивним значењем

Слободан Павловић истиче да је у старосрпској пословноправној писмености могућност исказивања посесивности била исцрпљена употребом генитива и датива, као и да је генитив, за разлику од датива, који је функционисао као слободна форма, био блокиран одговарајућим детерминатором (2006: 352–353).

У повељама краља Стефана Уроша I налазимо само један пример посесивног генитива са детерминатором: ѡбекннѣ гѣа краѣа (21. 43). Наведена конструкција је пример тзв. пропријетативне посесивности, која „подразумева да посесор има обележје [ХУМАН +], а посесум [ХУМАН –]” (ПАВЛОВИЋ 2006: 351). У регистрованом примеру посесум је означен именицом из класе *nomina deverbativa*. За означавање посесора и детерминатора употребљене су именице из класе *nomina agentis*.

Посебну пажњу треба посветити исказивању семантичке категорије посесивности личним заменицама – издвајање ових примера је мотивисано чињеницом да постоји очигледна разлика у исказивању посесивности поменутиим средствима у српскословенском и савременом српском језику. Док се у савременом српском језику могу срести конструкције састављене од именице (уз коју може стајати атрибут) и енклитике личне или повратне заменице у дативу (*мајка ти*), честе и у српскословенском језику, са конструкцијама састављеним од именице и личне или повратне заменице у генитиву

У повељама краља Стефана Уроша I нађен је само један пример бројне конструкције: *ѿ ѿвѣнѣгѣстѣ* (19. 5/6). Реч је о конструкцији сачињеној од основног броја *четири*¹² и именице мушког рода. Да је читава конструкција у облику акузатива множине, може се закључити на основу предлога *ѿ* и глаголског облика *кѣнѣмѣ сѣ*, уз које поменута конструкција и стоји.

Требало би поменути и да је наставак *-е* у акузативу множине именице *ѿвѣнѣгѣстѣ*, која се некада мењала по *-ѿ-* промени, „у духу народног језика” (ПОЛОМАЦ 2016: 213). Овај наставак у оквиру бројних конструкција није био неуобичајен за српске повеље настале средином тринаестог века; налазимо га и у повељи цара Михаила Асена из 1253. године (*Дубровчани склапају с њим савез против краља Уроша I*):¹³ *ѿѿѿѿ ѿвѣнѣгѣстѣ* (791. 17)¹⁴.

6. Закључак

Испитивање одабраних синтаксичких црта је показало да стање у повељама краља Стефана Уроша I одговара стању у другим досад истраженим пословноправним документима временски блиским онима обрађеним у овом раду. И у повељама краља Стефана Уроша I уочавамо особине карактеристичне за пословноправне списе: склоност ка номинализацији, која се, пре свега, постиже употребом декомпонованих предиката, као и склоност ка употреби пасивних конструкција, чији је циљ да се избегне исказивање агенса.

Анализом смо дошли до податка да се у грађи чак десет пута јавља декомпоновани предикат, и то са копулативним глаголом *бити* и семикопулативним глаголима *имати*, *(у)чинити* и *држати* као саставним делом и девербативном именицом у одговарајућем падежу (*бѣти ѿбѣкѣнѣнѣ, ѿмѣти почѣстѣ, чѣнѣти крѣвѣнѣ, дрѣжѣти ѿ чѣти*).

Повеље краља Стефана Уроша I обилују и примерима пасивних конструкција: у њима налазимо четрнаест рефлексивних пасивних конструкција наспрам две партиципске пасивне конструкције. Рефлексивне кон-

---

варијанти заменичке промене, број *три* само облике множине по именичкој деklinацији са осном на *-ѿ-*, а број *четири* само облик множине по консонантској деklinацији (НИКОЛИЋ 1987: 166–167). Именице су са бројем *два* конгруирале у роду, броју и падежу, а са бројевима *три* и *четири* само у броју и падежу. То значи да су именице уз број *два* имале облик двојине, а уз бројеве *три* и *четири* облик множине.

¹² Број *четири* је у грађи обележен на начин уобичајен за старословенске и српскословенске споменике. За његово бележење употребљено је слово са одговарајућом бројном вредности, са по једном тачком испред и иза и напписаном титлом.

¹³ Поменута повеља се налази у књизи *Старе српске повеље и писма* Љубомира Стојановића из 1934. године.

¹⁴ И овај пример представља облик акузатива множине, који долази уз предлог *ѿ* и глаголски облик *кѣнѣмѣ сѣ*.

струкције, у складу са очекиваним, најчешће долазе са глаголом у трећем лицу јединине презента (се взме, се продае, се плати).

Семантичка категорија посесивности је у највећем броју примера у грађи исказана присвојним заменицама и присвојним придевима, међу којима преовладавају они настали додавањем суфикса *-*ьsk*. За исказивање посесивности у анализираним повељама ниједном се не употребљава адноминални посесивни датив; адноминални посесивни генитив јавља се само једном. Примери датива личних заменица и повратне заменице са посесивним значењем бројнији су у повељама краља Стефана Уроша I од примера генитива личних заменица са истим значењем.

Једина регистрована бројна конструкција у грађи упућује на закључак о чувању нумеричке деклинабилности, што се и очекује када се у обзир узме време настанка анализираних повеља.

Овим радом захваћен је само мали број синтаксичких црта повеља краља Стефана Уроша I. За описивање преосталих црта, како из синтаксе падежа тако и из синтаксе глагола и синтаксе реченице, потребно је обавити знатно опширнија истраживања.

Цитирана литература

- БЕЛИЋ, Александар. *Историја српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- ГРИЦКАТ, Ирена. *Актуелни језички и текстолошки проблеми у старим српским ћирилским споменицима*. Београд: Народна библиотека Србије, 1972.
- ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР, Јасмина. „О синтаксичким одликама *Житија Св. Симеона од Св. Саве*”. *Научни састанак слависта у Вукове данесвеска* 25/2 (1996): стр. 43–57.
- ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР, Јасмина. „Развој футура у старосрпском језику”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* књ. LV/1 (2012): стр. 83–103.
- ДРАГИН, Наташа. „Синтаксичке одлике култних списа посвећених кнезу Стефану Штиљановићу”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* књ. LII/2 (2009): стр. 7–27.
- БОРЋИЋ, Петар. *Историја српске ћирилице: палеографско-филолошки прилози*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1987.
- ЗАРИФОВИЋ, Бранка. „Декомпоновање предиката у старосрпским повељама и писмима од XII до XIV века (Грађа из I Стојановићеве збирке)”. *Прилози проучавању језика* бр. 35 (2004): стр. 29–49.
- ИВИЋ, Павле и Вера Јерковић. „Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века”. *Студије из српске средњовековне писмености*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад: Будућност, 2008.

- ЈОВИЋ, Надежда. *Језик Хиландарског медицинског кодекса*. Ниш: Филозофски факултет, 2011.
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило. „Посесивне категорије у прасловенском језику (конкуренција посесивних падежа и посесивних суфикса)”. *Зборник Матице српске за славистику* бр. 83 (2013): стр. 147–170.
- НИКОЛИЋ, Светозар. *Старословенски језик I*. Београд: Научна књига, 1987.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан. „Фонолошке одлике Паскалових старосрпских повеља и писама”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* књ. XLVIII 1/2 (2005): стр. 21–33.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан. *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- ПИПЕР, Предраг и Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига, Нови Сад: Матица српска, 2005.
- ПИПЕР, Предраг и Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- ПОЛОМАЦ, Владимир. *Језик повеља и писама Српске деспотовине*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2016.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Списи из синтаксе и семантике*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад: Добра вест, 1990.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Стари и нови списи: огледи о језику и уму*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад: Будућност, 2007.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин и Љубомир Поповић. *Грамматика српскога језика (учбеник за I, II, III и IV разред средње школе)*. Београд: Завод за учбенике и наставна средства, 2005.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: Научна књига, 1986.
- ТАНАСИЋ, Срето. „Међуоднос рефлексивне пасивне и обезличене реченице”. *Радови Филозофског факултета у Источном Сарајеву* број 12/1 (2010): стр. 259–266.
- ТАНАСИЋ, Срето. *Синтакса пасива у савременом српском језику*. Београд: Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2014.
- ТОШОВИЋ, Бранко. *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига – Арта, 2002.

***

- BROZOVIĆ, Dalibor i Pavle Ivić. *Језик, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1988.
- VUKOVIĆ, Jovan. *Istorija srpskohrvatskog jezika I: uvod i fonetika. I dio*. Beograd: Naučna knjiga, 1974.

Извори

СТОЈАНОВИЋ, Љубомир. *Старе српске повеље и писма, Књ. 1, Дубровник и суседи његови. Део 1*. Београд: Српска краљевска академија, 1929.

СТОЈАНОВИЋ, Љубомир. *Старе српске повеље и писма, Књ. 1, Дубровник и суседи његови. Део 2*. Београд: Српска краљевска академија, 1934.

Aleksandra M. Antić

ABOUT SOME SYNTACTIC CHARACTERISTICS OF CHARTERS BY KING STEFAN UROS THE FIRST

The analysis of the syntactic characteristics of charters by King Stefan Uros the First, which were created from 1243 to 1265 in Dubrovnik and Raska offices, showed that the use of periphrastic predicate and passives were important features of the documents written in business and legal register. No examples that would show an exception from the usual ways for representing the semantic category of possession were found. The form of the only numeral construction found in the charters was in line with the time period in which such constructions came into being.

Keywords: charters, periphrastic predicate, passive, possession, numeral constructions.